

- ційної адміністрації в 1941 – 1944 pp. / Г. Стефанюк // Людина і політика. – 2002. – № 2. – С. 19–28.
63. Стрий вітає провід УЦК. Останній етап у поїздці по краю // Львівські вісті. – 1942. Ч. 154(278). – 12/13 липня. – С. 3.
 64. Стрийщина. Хліборобський Вишкіл Молоді // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 36 (160). – 19 лютого. – С. 4.
 65. Т.Я. Про громадську працю жінок у Самборі / Т.Я. // Самбірські вісті. – 1941. – Ч. 3. – 10 серпня. – С. 4.
 66. Фахові курси в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 9. – 25 жовтня. – С. 6.
 67. Хліборобський Вишкіл Молоді // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 21. – 23 травня. – С. 6.
 68. Хліборобський Вишкіл Молоді // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 2. – 7 січня. – С. 6.
 69. Хліборобський Вишкіл Молоді Стрийщини при праці // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 12. – 19 березня. – С. 6.
 70. Хліборобський Вишкіл Молоді в Скільщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 28. – 11 липня. – С. 6.
 71. Хліборобський Вишкіл Молоді в Стрийщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 12. – 21 березня. – С. 6.
 72. Хліборобський Вишкіл Молоді в Стрию // Krakівські вісті. – 1943. – Ч. 258 (996). – 17 листопада. – С. 5.
 73. Челядницькі іспити // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 14. – 2 квітня. – С. 6.
 74. Шоферський курс в Стрию // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 38. – 19 вересня. – С. 6.

УДК 343.82

*Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
м. Дрогобич*

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОNUВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ У ДРОГОБИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1944 – 1959)

На основі невідомих та маловідомих документів у статті характеризуються особливості функціонування внутрішніх тюрем НКВС-НКДБ-МВС-МДБ-КДБ у м. Дрогобич і Стрий. Доведено, що саме ці установи відігравали важливу роль у комплексі заходів радянської влади, спрямованих на боротьбу із підпіллям.

Ключові слова: пенітенціарна система, в'язниця, репресивно-каральна діяльність, Дрогобицька область.

Ilnytskyy V. The Specifics of Penitentiary Institutions Operation in Drohobych Region (1944 – 1959). Based on less publisized documents, the article makes an attempt to characterize the functioning of internal prisons within NKVS-NKVD-MGB-MIA-KGB in the cities of Drohobych and Stryi. It is proved that these institutions have played an important role in a range of activities implemented by the Soviet power, which aimed at combating underground.

Key words: a penitentiary system, a prison, repressive and punitive activities, Drohobych region.

Ільницкий В. Специфика функціонування пенітенціарних закладів в Дрогобицькій області (1944 – 1959). На основі неізвестних і малоізвестних документів в статті характеризуються особливості функціонування внутрішніх тюрем НКВД-НКГБ-МВД-МГБ-КГБ в гг. Дрогобич і Стрий. Доказано, що іменно ці установи відігравали важливу роль в комплексі заходів радянської влади, спрямованих на боротьбу з підпільством.

Ключові слова: пенітенціарна система, тюрма, репресивно-каральна діяльність, Дрогобицька область.

Постановка проблеми. У контексті дослідження українського визвольного руху істотне значення надається всебічному висвітленню функціонування репресивно-каральної системи. Адже саме пенітенціарним закладам відводилася особлива роль у діяльності радянської влади. На них покладалося завдання силою зламати опір або й фізично знищити нескорених особистостей, які мали інше бачення. Це зумовлює актуальність вивчення проблеми функціонування пенітенціарної системи у Дрогобицькій області упродовж 1940 – 1950 рр. Необхідність висвітлення цих питань полягає також у тому, що воно досі не розкрите належною мірою в українській історичній науці.

Аналіз досліджень. У сучасній українській історіографії практично відсутні дослідження, які були б присвячені проблемі функціонування пенітенціарних закладів у 1940 – 1950 рр. Частково цей аспект осмислено в узагальнюючій праці І. Біласа, в якій охарактеризовано репресивно-каральну систему [1; 2]. Окремі питання цієї проблематики з'ясовані у грунтовних студіях Дмитра Веденєєва у співавторстві з Геннадієм Биструхіним [3; 4]. Фрагментарно специфіка діяльності пенітенціарної системи увиразнена у дослідженнях А. Кентія, Ю. Киричука, С. Макарчука, А. Русначенка, В. Сергійчука [8; 9; 10; 11; 13; 14].

Мета нашого дослідження – з'ясувати систему побудови та специфіку діяльності пенітенціарних установ, охарактеризувати кадрову політику у цих закладах.

Виклад основного матеріалу. У Дрогобицькій області упродовж 1940 – 1950 рр. у кожному районі функціонували пенітенціарні заклади.

Звісно, вони відрізнялися з огляду на масштаби, кількість ув'язнених та функціональне призначення. Загалом у цей період в області діяли три стаціонарні в'язниці (на базі колишніх австрійських та польських) у Дрогобичі, Самборі, Стрию. У них відбували покарання засуджені особи. Паралельно із в'язницями існували пересильні пункти закритого типу. Тут утримувалися окремі особи чи цілі родини, яких готовали до депортації у віддалені регіони СРСР. Такі пересильні пункти діяли у кожному районі. Проте ця ситуація поступово зазнавала змін. Так, від січня 1949 р. у Бориславі існував основний пересильний пункт (у приміщенні колишнього гетто), через який проходили усі ті, кого виселяли на Сибір із Дрогобицької області протягом 1949 – 1952 рр. Очевидно, єдиний пересильний пункт був створений з метою централізації, ретельнішого контролю та унеможливлення втеч осіб, призначених на виселення. Okрім цього, у кожному районі при відділах НКВД-НКДБ-МВС-МДБ функціонували камери попереднього затримання для утримання осіб, які перебували під слідством; після винесення вироку їх відправляли у постійно діючі тюрми.

Слід відзначити: радянська адміністрація ретельно приховувала не тільки документи про боротьбу із підпіллям, але й справи про пенітенціарну систему. Тривалі пошуки дали можливість виявити практично унікальні справи, які містять характеристику двох тюрем, які функціонували у Дрогобицькій області. Подібних справ із характеристиками інших внутрішніх тюрем виявити не вдалося. Більше того, робота із описом (спеціальний фонд по тюрях УРСР) дозволила з'ясувати: практично 90% справ фонду знищено. І це закономірно. Адже радянська влада намагалася приховати усі документи, які висвітлювали принципи, побудову, внутрішнє життя пенітенціарних закладів. Перша віднайдена справа характеризує внутрішню тюрму УМВС Дрогобича, інша – тюрму міста Стрий. У цьому зв'язку необхідно провести диференціацію понять «внутрішня тюрма» і «тюрма». Відтак, використовуючи сучасну термінологію, у м. Дрогобич діяв слідчий ізолятор, оскільки його призначенням було утримувати осіб, які перебували під слідством. Натомість у м. Стрий діяла стаціонарна тюрма. На жаль, подібні документи з інших виявити не вдалося.

Збережений паспорт внутрішньої тюрми Управління КДБ, складений станом на 27 квітня 1953 р. Наказом МВС СРСР ліміт закладу був встановлений на 150 осіб [6, 1]. Внутрішня тюрма розташувалася у центрі Дрогобича у приміщенні УМВС, що на вул. Стрийській, 3. Відстань до найближчої залізничної станції Дрогобича становила 2 км. На 2-х поверхах ВТ було 16 загальних камер. Площа загальних камер становила 263,8 кв.м., а режимного двору – 644 кв.м. Одиночних камер не

було. Натомість були 2 карцери. У режимному дворі була цегляна одноповерхова споруда розміром 55 кв.м., яка використовувалася для утримання коней. Господарчого двору не було [6, 2, 6].

Крім загальної характеристики будівлі, документ містив опис функціональних особливостей тюрми. Зокрема, зовнішня охорона тюрми здійснювалася наглядовим складом тюрми. З південної і південно-східної сторін тюрма примикала до споруди УМВС; тут вона оточувалася цегляною огорожею висотою 3,5 м. З західної сторони був дерев'яний паркан на рівні 2,5 м. [6, 2]. Для здійснення охорони внутрішня тюрма мала дві дерев'яні вишкі, які були облаштовані над огорожею. Вхід на вишку розташовувався із зовнішньої сторони огорожі. Встановлена заборонена зона по периметру огорожі північної сторони із зовні була огорожена колючим дротом. Окремим пунктом було освітлення. Зокрема, у внутрішній тюрмі воно було електричним. Зовнішні пости забезпечені не рефлекторним освітленням, а тільки точками електроламп.

Головний в'їзд в тюрму обладнаний одинарною брамою. Шлюзу для огляду транспорту не було. Для контролю за головними воротами біля них розташовувалася цегляна будка, яка в зимовий час опалювалася. Крім головних воріт, внутрішня тюрма мала вхідні двері в приміщення УМВС, які використовувалися для виведення ув'язнених на допити.

Документ окремо відзначав, що січення кліток віконних решіток відповідало встановленому розміру. Опалення у тюрмі було пічним, зокрема, зі сторони коридору розташовувалася топка, яка розігрівалася газом. Водогону і каналізації у внутрішній тюрмі не було. Телефонний комутатор також був відсутній.

У тюрмі обладнана двохстороння тривожно-дзвінкова сигналізація: ДПКВТ із внутрішніми і зовнішніми постами. Усі двері камер облаштовувалися кватирками.

Внутрішня тюрма була закладом, в якому утримувалися особи, які перебували під слідством. Після винесення вироку засуджених етапували в інші заклади, оскільки спеціальних камер для утримування засуджених на 15 – 25 років позбавлення волі і засуджених до смертної кари не було. Лікарня також була відсутня. Натомість у тюрмі містився один прогулянковий двір закритого типу площею 108 кв.м.

У тюрмі діяла душова з пропускною здатністю від 10 до 15 осіб за годину [6, 4]. Пральні в тюрмі не було, однак працювала також дезокамера типу «Сакса» з максимальною пропускною здатністю 15 – 20 осіб в годину. Кухня розміщувалася у напівпідвальному приміщенні режимного корпусу та була обладнана чавунними котлами. Хлібопекарні при тюрмі не було. Okрім цього, у структурі тюрми були господарські приміщен-

ня: продовольчий, речовий, овочевий склад. Вони розташовувалися у напівпідвальному приміщенні. Чергова кімната розміщувалася на 3-му поверсі адміністративного корпусу. Спеціального приміщення для прийому, оформлення і обміну ув'язнених у приміщенні не знаходилося.

Приміщені, які діяли в інших тюрмах, не було. Зокрема, були відсутні спеціальні кімнати для розводу, кімнати для зберігання зброї і боєприпасів, для слідчих, прийому передач побачень з ув'язненими [6, 5]. Канцелярія тюрми знаходилася у приміщенні УМВС на 3 поверсі окремо від корпусу. Діяла столярна майстерня у півлівальному приміщенні тюрми та кімната культпросвітницької роботи на 2-му поверсі режимного корпусу. Відсутні були також автогараж, тир, підсобне господарство [6, 6].

Справа по внутрішній тюрмі м. Дрогобича дозволяє також простежити зміни, які відбувалися у ній. Зокрема, у довідці від 15 жовтня 1953 р. зазначалося: периметр огорожі становив 65 м. довжиною, висотою 3,5 м [6, 8зв.]. Спеціальні камери для утримання засуджених до смертної кари не з'явилися. Переоблаштували лікувальні камери на 3 поверсі режимного корпусу. З'явилася пральня, яка розміщувалася у півлівальному приміщенні тюрми.

На кожному поверсі режимного корпусу обладнали вбиральні і умивальники [6, 10]. На 2 поверсі біля кімнати ДПНТ облаштували кімнату для оформлення і обшуку ув'язнених. У тюрмі з'явилася спеціальна кімната для розводу змін. Зброя почала зберігатися у залізній шафі чергової кімнати. Кабінетів слідчих не було з огляду на відсутність такої потреби [6, 10зв.]. Кімнати для прийому передач так і не з'явилися [6, 11].

Помітні зміни відбулися у формах утримання. Так, загальних камер не було, залишилися тільки 32 одиночні камери, площа яких становила 500 кв.м., та зберігалися 2 карцери [6, 12]. Збільшення числа камер пов'язана із тим, що у документі за квітень 1953 р. число (16) камер вказане на 2 поверхах, а уже в жовтні були враховані три поверхи.

Характеризувалася у справі також і система охорони тюрми. Так, на першому пості (коридор №1 поверх 3) відбувався цілодобовий нагляд. Розміщувалися одиночні камери №№ 23 – 32. Обладнання поста – ключі, двохстороння тривожно-дзвінкова сигналізація, вогнегасник «Богатир», телефон. На другому пості (коридор № 2 поверх 2) здійснювався цілодобовий нагляд. Тут містилися одиночні камери №№ 12–22. Обладнання поста – ключі, двохстороння тривожно-дзвінкова сигналізація, телефон. На третьому пості (коридор №3 поверх 1) аналогічно здійснювався цілодобовий нагляд. Саме тут розташувалися одиночні камери № 1 – 11. Обладнання поста – ключі, двохстороння тривожно-дзвінкова сигналізація, телефон, вогнегасник [6, 15].

На 4 пості відбувався цілодобовий нагляд. Розміщувався він біля головних воріт тюрми. Функціональне призначення – охорона входу в тюрму з північної сторони, входу в корпус зі сторони тюрми, 12 камерних вікон з північної сторони, огорожі прогулянкового двору та тюрми з північної сторони. Обладнання поста – ключі і двохстороння тривожно-дзвінкова сигналізація, телефон, протипожежний інвентар.

Окремо характеризувалися вишкі. Так, зовнішня вишка №1 (на периметрі тюремної огорожі з північної сторони) відповідала за цілодобовий нагляд. Заборонена зона з північно-західної сторони, вікна тюрми з північно-західної сторони, огорожа тюрми з північної сторони. Обладнання поста – двохстороння тривожно-дзвінкова сигналізація, телефон. Зовнішня вишка №2 (на периметрі тюремної огорожі з південно-східної сторони, прогулянковий двір) проводила цілодобовий нагляд. Обладнання поста – двохстороння тривожно-дзвінкова сигналізація, телефон. Охоронявся прогулянковий двір. Пост обладнаний двохсторонньою тривожно-дзвінковою сигналізацією [6, 16].

Окремим напрямом функціонування тюрми було конвоювання. Чеські розрізняли різні його напрями. Зокрема, конвоювання ув'язнених на обмінно-здавальні пункти внутрішньої тюрми не здійснювалося. Засуджені ув'язненні на період касаційного терміну переводилися у тюрму №1 УМВС м. Дрогобич. За конвоювання ув'язнених в суди і трибунали відповідало управління міліції [6, 17]. Натомість внутрішня тюрма конвоювала ув'язнених у Військовий трибунал, на відстань до 1 км від тюрми. На конвоювання в середньому за місяць задіювали 4 наглядачів у залежності від розгляду справи трибуналом.

Внутрішня тюрма етапування ув'язнених до тюрми №1 м. Дрогобич (відстань 4 км.), №2 м. Стрий (відстань 28 км.), №3 м. Самбір (відстань 30 км.) здійснювала силами наглядачів [6, 18]. У середньому в місяць конвоювалося у інші тюрми області 20 ув'язнених. В етапуванні ув'язнених в інші тюрми брали участь у середньому 2 наглядачів. Конвоювання в пересильні тюрми внутрішня тюрма не здійснювала. Перевезення ув'язнених при конвоюванні здійснювалося автозаком [6, 19].

Простежити подальші зміни у будівлі тюрми дає можливість довідка від 1 липня 1958 р. Зокрема, тут зазначено: огорожа внутрішньої тюрми стала кам'яною, її висота також змінилася і становила 4,5 м., загальна довжина стала 90 м. Натомість у цей же час зникли вишкі [6, 20зв.]. Спеціальної кімнати для розводу змін так і не створили. Розвод змін здійснювався в кімнаті культпросвітньої роботи, яка розміщувалася на першому поверсі будівлі УКДБ. Кімната прийому передач розташовувалася у спеціальному приміщенні із зовнішньої західної сторони огорожі

біля головних в'їзних воріт тюрми, її площа становила 11 кв.м. Спеціальної кімнати для побачень ув'язнених з родичами так і не створили. Побачення ув'язнених з родичами здійснювалося у кімнаті культпросвітньої роботи, розміщений на 1-му поверсі приміщення УКДБ. Так і не з'явилися майстерні, автогараж [6, 23–23зв.]. Загальних камер уже не створювали. У порівнянні із 1953 р. збільшилася кількість одиночних камер. Тепер їх чисельність становила 18 із загальною площею 271 кв.м.(із розрахунку на 2 поверхні, третій не враховували) [6, 23]. Водночас у напівпідвальному приміщенні режимного корпусу було 7 одиночних камер загальною площею 98 кв.м. Однак, для утримання ув'язнених вони повністю не були придатні, а тому використовувалися як продуктові і речові склади тюрми [6, 24зв.].

Станом на 1958 р. тюрма потребувала капітального ремонту по режимному корпусі, внутрішньому та прогулянковому дворі, із зовнішньої сторони частини корпусу, паркану саду, майстерні і кузні. На його здійснення на основі збірника одиночних розцінок для будівництва і капітального ремонту тюрем УРСР в цінах введених з 1 липня 1950 р. і затвердженого 2 січня 1951 р. потрібна була сума 58 182 рублів 05 коп. [6, 25].

Інша справа містить паспорт тюрми №2 м. Стрий УМВС Дрогобицької області, складений станом на 31 березня 1958 р. У цій тюрмі максимальний ліміт, встановлений наказом № 00802 від 11 жовтня 1954 р., складав 370 місць. Тюрма розташовувалася у центрі міста Стрий на вул. Дзержинського, 2. Відстань до залізничної колії становила 500 метрів. До обласного центру (м. Дрогобич) по залізничній і шосейній дорозі було 30 км. Зовнішня огорожа була цегляною, її висота становила 3,5 метри, а загальна довжина – 230 метрів [12, 1].

Для охорони периметру тюрми встановлено 3 кам'яні вишки. Вхід здійснювався із зовнішньої сторони огорожі тюрми. Передбачена заборонена зона по периметру огорожі тюрми була тільки з внутрішньої сторони, ширина її становила 2 метри, обладнана дротяною загородою. У тюрмі було електричне освітлення. Зовнішні пости обладнувалися рефлекторним освітленням від загальної міської електросітки. Головний в'їзд в тюрму обладнаний двійними воротами, що повністю забезпечував огляд транспорту. Крім головних воріт, інших входів і виїздів в тюрму не було [12, 1зв.].

Січення кліток віконних решіток – 14,5Х19,5 см. Обігрівалася тюрма пічним опаленням. Неопалювальних камер і карцерів не було. Водогону і каналізації в тюрмі не було. Тюрма обладнувалася охоронно-тривожною сигналізацією довільного типу. Функціонувала одна камера

для засуджених до смертної кари [12, 2]. У тюремному корпусі діяла медико-санітарна частина: одна лікарняна камера на 6 ліжок, одиночна камера для аптеки, одна загальна камера для амбулаторії. Операційної, лабораторії, рентгенапарату при тюрмі не було.

У тюрмі було 6 дворів для прогулянок загальною площею 192 кв.м. Працювала душова з максимальною пропускною здатністю 20 – 25 осіб за годину. Функціонувала пральна, яка розташовувалася у господарському приміщенні та містила сухо-жарову дезокамеру. Прання білизни здійснювалося вручну [12, 2зв.]. Кухня розташовувалася в окремому господарському приміщенні. Вона обладнувалася трьома варовими чаювними котлами, ємкістю по 300 літрів кожний.

Санітарними вузлами камери не були оснащені. У тюрмі містилися 4 складські приміщення і одне овочевозберігальне. Матеріальний і продуктовий склад знаходився в окремому господарському приміщенні, речовий – у тюремному корпусі.

Кімната чергового розміщувалася в адміністративній споруді [12, 3]. У цій же споруді діяло обладнане приміщення з 5 боксами, де проводився прийом обшук, а також оформлювали ув'язнених.

Спеціальна кімната для зберігання зброї боєприпасів розташовувалася в установі приймальної тюрми та межувала з кімнатою ДПБТ. Кабінетів для слідчих у тюрмі не було [12, 3зв.]. В приміщенні приймальної тюрми розміщувалися кімната прийому передач (площа 33 кв.м.), кімната для побачень з родичами ув'язнених (на 4 місця). Вона мала окремі виходи для родичів ув'язнених. Спецчастина тюрми містилася в адміністративній споруді.

У тюрмі функціонували швецька, столярна, бондарна майстерні. Швецька розміщена в господарському приміщенні, площа її 18,02 кв.м.; столярні і бондарні в тюремному корпусі, їхня площа 323,41 кв.м. Крім цього, у тюрмі був гараж на 3 автомашини, розміщений в режимному дворі [12, 4]. Для ідеологічної роботи у господарському приміщенні працювала кімната культпросвітницької роботи на 70 місць та сцена. Був клуб на 50 місць із обладнаною сценою для демонстрації кінофільмів ув'язненим.

Бомбосховища у тюрмі не було. Проте під господарським приміщенням розташовувався підвал, який частково можна було використовувати як бомбосховище. У тюрмі була одна котельня, у якій розміщувався один котел марки «Вертикально димогарний ВК-ІМ» із поверхністю нагріву 11 кв.м. [12, 4зв.].

Будівля тюрми являла собою трьохповерхову, цегляну споруду 1889 р. будівництва, яка складалася із 15 загальних камер, площею 389,13 кв.м.

та 15 одиночних камер, площею 167,35 кв.м. [12, 5]. Водночас 25 камер І-го поверху (загальною площею 223,41 кв.м.) використовували під столярні майстерні для навчання столярному ремеслу ув'язнених.

Справа містить також описи важливих приміщень тюрми. Так, камера № 41 (площею 14 кв.м.) використовувалася як кабінет заступника начальника тюрми; камера № 43 (загальною площею 21 кв.м.) – кабінет оперуповноваженого тюрми; камера № 44 (загальною площею 11 кв.м.) виконувала роль аптеки санчастини тюрми; камера № 45 (загальною площею 35,88 кв.м.) – санчастина тюрми; камера № 25 (загальною площею 34,71 кв.м.) і камера № 46 (загальною площею 34,71 кв.м.) використовувалися під класи загальноосвітньої школи і теоретичних занять для навчання ув'язнених; камера № 26 (загальною 11 кв. м.) – вчительська кімната; камера № 47 (загальною площею 11 кв.м.) – бібліотека тюрми; камера № 54 (загальною площею 12,65 кв.м.) – кінобудка і радіовузол; камера № 64 (загальною площею 66,26 кв.м.) – речовий склад тюрми; камера № 58 (загальною площею 14 кв.м.) – фотодактилоскопічний кабінет [12, 5зв.].

Цілодобовий пост знаходився біля головних воріт, через який відбувалися перевірка входу і виходу конвою, громадян, проїзд гужового та автотранспорту. На цьому посту забезпечувалося електроосвітлення з зовнішньої і внутрішньої сторони, зберігалися ключі від воріт і вхідних дверей, щуп для перевірки вантажу, зразки діючих пропусків, переносна електролампа.

Із вишки № 1 здійснювався внутрішній і зовнішній нагляд по периметру огорожі тюрми із південно-східної сторони. На ній містилися двохстороння, охоронно-тривожна сигналізація, телефонний зв'язок з кімнатою ДПНТ через внутрішній комутатор, свисток міліцейського типу, електроосвітлення по периметру огорожі тюрми.

З цілодобової вишкої № 2 контролювалося та здійснювалося внутрішнє і зовнішнє спостереження по периметру огорожі тюрми із північно-західної сторони. У ній містилися двохстороння охоронно-тривожна сигналізація, телефонний зв'язок з кімнатою ДПНТ, свисток міліцейського типу, електроосвітлення по периметру огорожі тюрми [12, 7].

Вишкої № 3 дозволяла здійснювати цілодобове внутрішнє і зовнішнє спостереження по периметру з південно-східної сторони. Складовими на вишці були двохстороння охоронно-тревожна сигналізація, телефонний зв'язок з кімнатою ДПНТ, свисток міліцейського типу електроосвітлення по периметру огорожі тюрми [12, 8].

Окремо характеризувалося ліве крило І-го поверху тюремного корпусу. За ним відповідно здійснювався цілодобовий нагляд. У крилі роз-

ташовувалися чотири карцери і три одиночні камери з ув'язненими. На посту були камерні ключі, двохстороння охоронно-тревожна сигналізація, телефонний апарат внутрішнього зв'язку, вогнегасник, складаний ніж, електроосвітлення.

За серединою коридору І-го поверху тюремного корпусу здійснювався парний двохзмінний нагляд. Тут перебували ув'язнені, які працювали у 8 одиночних камерах і 4 загальних камерах-майстернях. За постом був закріплений камерний ключ, двохстороння охоронно-тревожна сигналізація, телефонний апарат внутрішнього зв'язку, вогнегасник, складаний ніж, електроосвітлення [12, 9].

У правому крилі І-го поверху тюремного корпусу здійснювався двохзмінний нагляд за ув'язненими, які працювали в трьох одиночних і трьох загальних камерах-майстернях. На посту зберігалися камерний ключ, двохстороння охоронно-тревожна сигналізація, телефонний апарат внутрішнього телефонного зв'язку, вогнегасник, складаний ніж, електроосвітлення.

На другому поверсі тюремного корпусу здійснювався парний, цілодобовий нагляд. На ньому ув'язнені утримувалися у десяти одиночних і вісімох загальних камерах. На посту були камерний ключ, двохстороння охоронно-тревожна сигналізація, телефонний апарат внутрішнього телефонного зв'язку, вогнегасник, складаний ніж, постова відомість, електроосвітлення.

За третім поверхом тюремного корпусу здійснювався парний цілодобовий нагляд. Ув'язнені утримувалися в семи одиночних і одинадцяти загальних камерах. Пост третього поверху мав камерний ключ, двохсторонню охоронно-тревожну сигналізацію, телефонний апарат внутрішнього телефонного зв'язку, вогнегасник, складаний ніж, постову відомість, електроосвітлення [12, 10].

У цьому контексті наголосимо: для характеристики функціонування внутрішньої тюрми важливо з'ясувати стан та подати характеристику кадрів. Нешодавно вдалося віднайти змістовні документи, які дають можливість охарактеризувати працівників тюрми станом на 1944 р. і 1947 р. (на жаль, інші відсутні). Йдеться про з'ясування та порівняння таких показників, як національність, вік, освіта. Фактично із другим приходом більшовиків (станом на жовтень 1944 р.) начальником тюрми був старший лейтенант Микола Павлович Борисов (1910 р. н.), який став членом партії ще у 1939 р., а на чекістську роботу прийшов 1935 р. Перед призначенням у ВТ м. Дрогобич він працював начальником внутрішньої тюрми УНКДБ Київської області. За національністю був росіянином. Здобув середню освіту [7, 36]. Заступником начальника тюрми

працював молодший лейтенант Мурат Тасолтанович Урумов (1915 р.н.). Членом партії він став у 1938 р., коли розпочав роботу чекістом. До приїзду у Дрогобич працював помічником начальника внутрішньої тюрми НКДБ УРСР. За національністю був осетином [7, 36]. Загалом штат внутрішньої тюрми нараховував 30 осіб. Щоправда, на частину працівників у справі по внутрішній розстановці кадрів були відсутні біографічні дані [7, 40].

Важливо підкреслити вікові особливості працівників внутрішньої тюрми. Так, більшість із них мали до 35 років. Зокрема, осіб 1905 р.н. – 1, 1908 р. – 1, 1909 р. – 2, 1910 р. – 1, 1911 р. – 1, 1912 р. – 2, 1914 р. – 2, 1915 р. – 3, 1916 р. – 1, 1917 р. – 1, 1919 р. – 1, 1924 р. – 2, 1925 р. – 1, 1926 р. – 1, 1927 р. – 1.

Невід'ємною складовою характеристики кадрового складу слід вважати час вступу в партію. Попри те, що наявність партійної приналежності була фактично обов'язковою умовою, значна частина 32% (7 осіб) були безпартійними. Переважна більшість отримала партійний квиток у період Другої світової війни. Так, у 1937 р. членом партії стала 1 особа, 1938 р. – 1, 1939 р. – 2, 1940 р. – 1, 1941 р. – 3, 1942 р. – 3, 1943 р. – 4, поряд із цим діяли 7 безпартійних.

Незважаючи на те, що на частину працівників не вдалося виявити біографічних даних, можна стверджувати: освітній рівень працівників внутрішньої тюрми був низьким. Більшість була малограмотною. З-поміж них особи, які закінчили 3 кл. – 1, 4 кл. – 4, 5 кл. – 7, 6 кл. – 1, 7 кл. – 4, 8 кл. – 2, 9 кл. – 1, середню школу – 1, вищу школу – 1.

Одним із істотних аспектів у характеристиці працівників внутрішньої тюрми є національність. Документи дозволяють нам це відтворити. Серед працівників тюрми було 5 українців, 15 росіян, 1 осетин та 1 казах. Тобто, лише 23% (5 осіб) були українцями, а 77% (17 осіб) – представники інших національностей. Таким чином, радянська тюремна репресивно-каральна система була наповнена у переважній більшості не українцями, що відображало загальну кадрову політику.

Попри те, що не вдалося встановити біографічні відомості стосовно 10 осіб (очевидно, це пов'язано з тим, що був брак кадрів і посади залишалися вакантними), переважна більшість почала працювати у репресивно-каральних органах у 1940 – 1944 рр. Так, у репресивних органах працювали в 1933 р. – 1 особа, відповідно 1934 р. – 1, 1935 р. – 1, 1936 р. – 2, 1937 р. – 1, 1938 р. – 1, 1939 р. – 1, 1940 р. – 4, 1941 р. – 2, 1942 р. – 2, 1944 р. – 6. Тобто, 70% (14 осіб) мали незначний оперативно-чекістський стаж [7].

Окремо потрібно зупинитися і на з'ясуванні питання штатної розстановки кадрів у внутрішній тюрмі м. Дрогобич. Допомагає у цьому інший документ «Про оперативно-чекістському обслуговуванні нагляду ВТ УНКДБ Дрогобицької області у відповідності із директивою НКДБ СРСР за № 46 від 20 березня 1945 р.». Зокрема, у ньому ішлося, що особовий штат внутрішньої тюрми УНКДБ Дрогобицької області становив 31 особу адміністративно-господарського і наглядового персоналу. З-поміж них: 1 начальник, 1 заступник начальника, 21 наглядач, 8 осіб адміністративно-господарського апарату. Однак, у силу різних обставин станом на 31 травня 1945 р. у ВТ реально працювали 23 особи, тобто був реальний брак кадрів (3 наглядачі, 1 фотодактилоскоп, 1 кухар, 1 комірник, 1 обслуговувач, 1 водій) [5, 2]. Така ситуація була зумовлена також тим, що, по-перше, радянська влада недовіряла місцевому населенню і не бажала приймати його на таку «відповідальну» роботу, а, по-друге, самі корінні українці не бажали іти на службу у репресивно-каральні органи.

Станом на 1947 р. начальником внутрішньої тюрми МДБ Дрогобицької області залишився Микола Павлович Борисов. Штат тюрми збільшився на 1 особу. Так, усього налічувався 31 працівник. Із часом етно-національна ситуація практично не змінилася: дещо збільшилася кількість українців (32 %, 8 осіб) та відповідно зменшилося число ненімецьких осіб (68%, 17 осіб). У розрізі це виглядало наступним чином: 8 українців, 13 росіян, 1 єрей, 1 білорус, 1 мордвин, 1 осетин. На даний час не вдалося встановити керівництво внутрішньої тюрми в подальшому. Відомо, що станом на 1953 р. начальником працював лейтенант Ланін [6, 19].

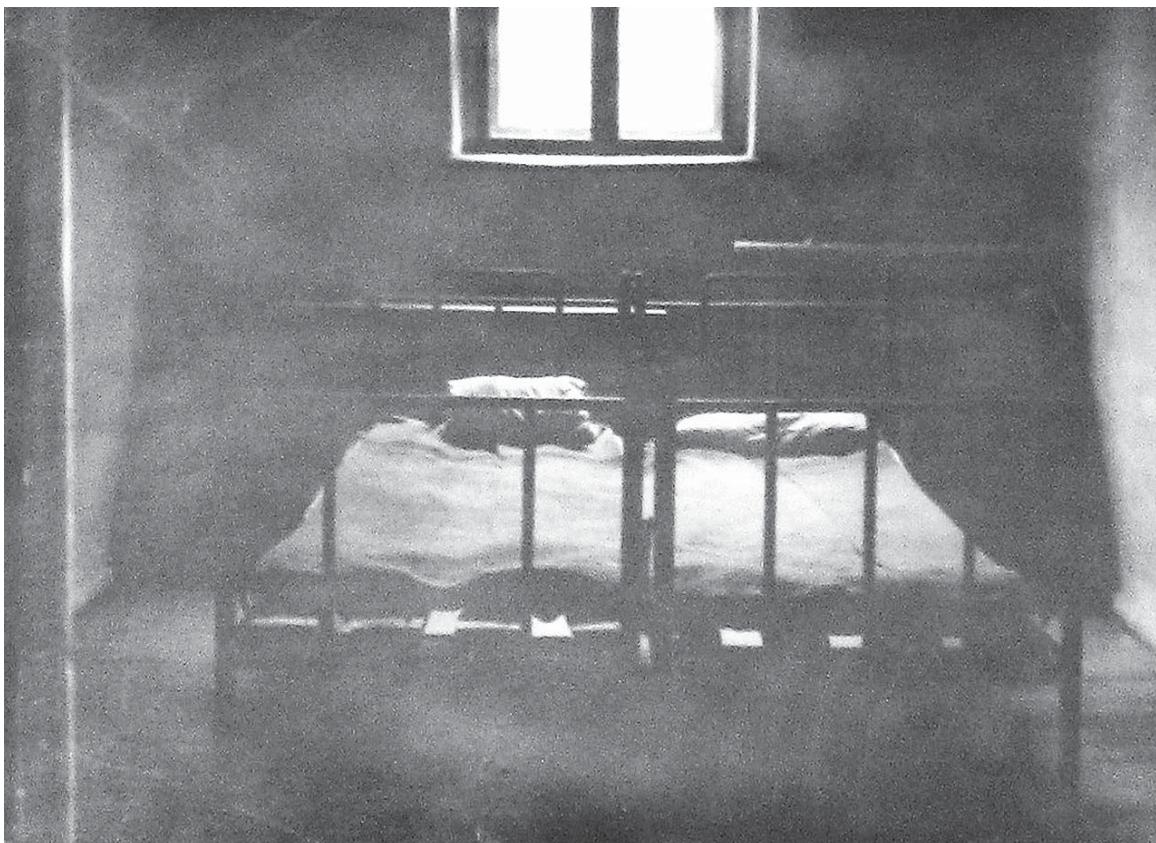
Оскільки вся фінансово-господарська документація тюрми була знищена, тому нема можливості відтворити усю життедіяльність даної установи. Доводиться послуговуватися фрагментарними даними, які – тією чи іншою мірою – розкривають внутрішню ситуацію у тюрмі. Зокрема, із таких фрагментів довідуємося: у внутрішній тюрмі НКДБ Дрогобицької області у другій половині травня 1945 р. були зареєстровані 4 випадки захворювання заарештованих сипним тифом. Крім цього, були виявлені захворювання у карантинних камерах. Спалах інфекції спричинений халатністю працівників. Так, 13 травня 1945 р. спеціальним конвоєм Славського РВ НКВС були доставлені у внутрішню тюрму НКДБ 7 осіб (6 чоловіків і 1 жінка), які перебували під слідством. На кожного заарештованого була наявна довідка, підписана лікарем, датована 11 травня про те, що у КПЗ Славського РВ НКВС за останню добу епідемічних захворювань не виявили. Після санітарної обробки заарештованих вони були відправлені у тюрму.

штовані були розміщені по карантинних камерах. Однак самі затримані зазначали, що у КПЗ Славського РВ були випадки захворювання сипним тифом. Як результат, у ВТ Дрогобича відбувся спалах захворювання сипним тифом [5, 1–1зв.]. Звісно, що це були непоодинокі випадки, внаслідок яких заарештовані помирали. Підсумкових статистичних даних нам виявити не вдалося.

Заслуговує також на увагу ще один аспект функціонування радянської репресивно-каральної системи – широка мережа агентури. Відомо, що радянська система була побудована на основі взаємної недовіри та діяльності агентурно-інформативної мережі. Винятком не була навіть тюрма, в якій серед в'язнів та працівників були спеціальні агенти, які інформували про настрої, порушення тощо. Зокрема, чекісти для агентурного обслуговування оперативного складу у тюрмі завербували із числа наглядачів 4 таємних інформаторів. Тим самим вони змогли обставити всі зміни наглядачів і службовців внутрішньої тюрми агентурно-оперативним забезпеченням. Уся агентурно-інформативна сітка перебувала на зв'язку у старшого оперуповноваженого відділу А УНКДБ лейтенанта Собка. Загальне керівництво інформативною сіткою та всім особовим складом здійснював начальник відділу А УНКДБ Сиваченко [5, 2зв.]. Чекісти відзначали: зустрічі відбувалися суворо за графіком, зриву явок із вини оперативних працівників не було. На явках оперативники проводили ретельний інструктаж. Для прикладу, практична ситуація виглядала наступним чином. За період від 1 квітня до 31 травня 1945 р. від інформаторів по внутрішній тюрмі було отримано 16 агентурних донесень. У більшості з них описувалися адміністративно-господарські порядки закладу. Окремо відзначалося, що повідомлень про зв'язок наглядацького складу із ув'язненими і їхніми посібниками, які перебували на волі, не було. Донесень, що представляли важливий оперативний інтерес, не поступало. Випадків розшифрування інформативної сітки також не було [5, 3].

Висновки. Незважаючи на значний брак джерельної бази, нам вдалося здійснити характеристику тюрем Дрогобича та Стрия. Зокрема, з'ясувати характерні особливості побудови та функціонування тюремної системи. Наявні документи дали можливість простежити ситуацію, яка склалася з кадровою політикою радянської адміністрації у пенітенціарних закладах. Виявлено, що основний принцип у відборі полягав у закритті доступу кадрам із місцевого населення до всіх сфер управління. Водночас освітньо-кваліфікаційна підготовка продовжувала залишатися на низькому рівні.

Внутрішня тюрма УКДБ м. Дрогобич (1953 р.)

Вид в камеру із коридору

Вид на прогулянковий двір і режимний двір зверху

Вид на режимний корпус із південно-західної сторони

Вид на режимний корпус із північно-західної сторони

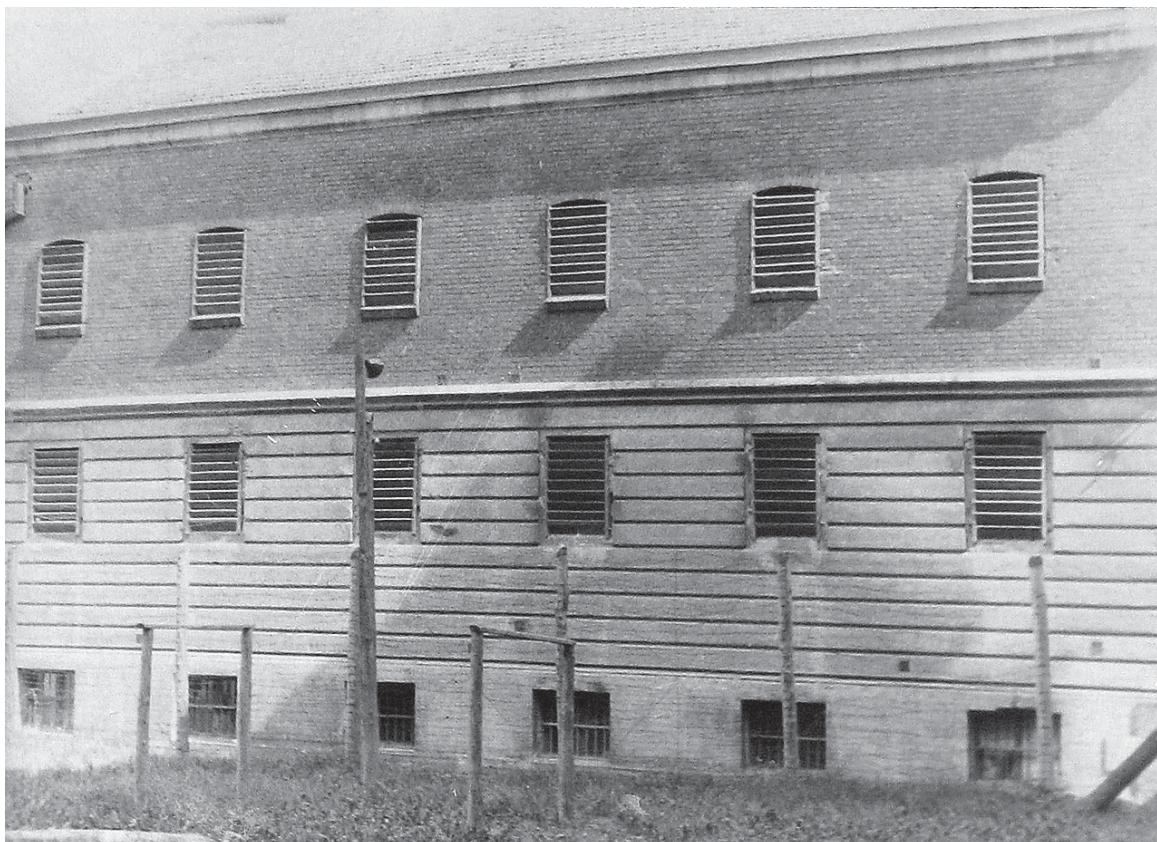
Вид на режимний корпус із північної сторони

Вид на режимний корпус із північно-східної сторони

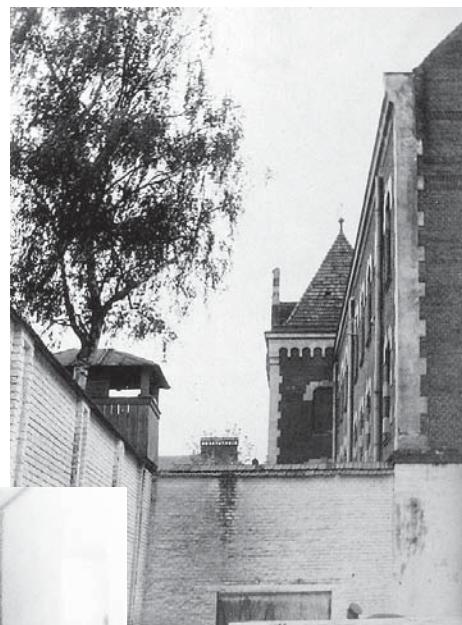
Вид на режимний корпус із південної сторони

Вид на прогулянковий двір і режимний корпус

Вхідні двері в одну
із камер

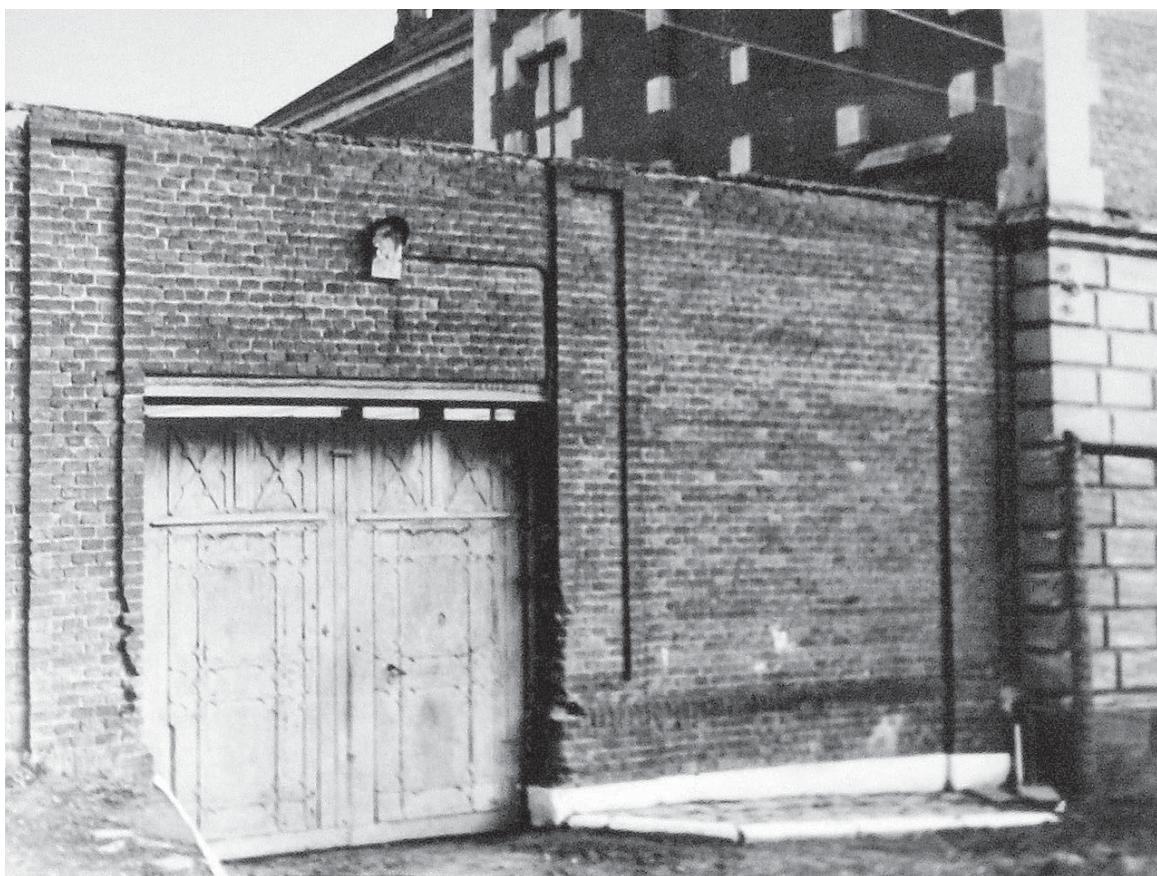
Запасні ворота із
південної сторони і
східна вежа на стіні
тюремної огорожі

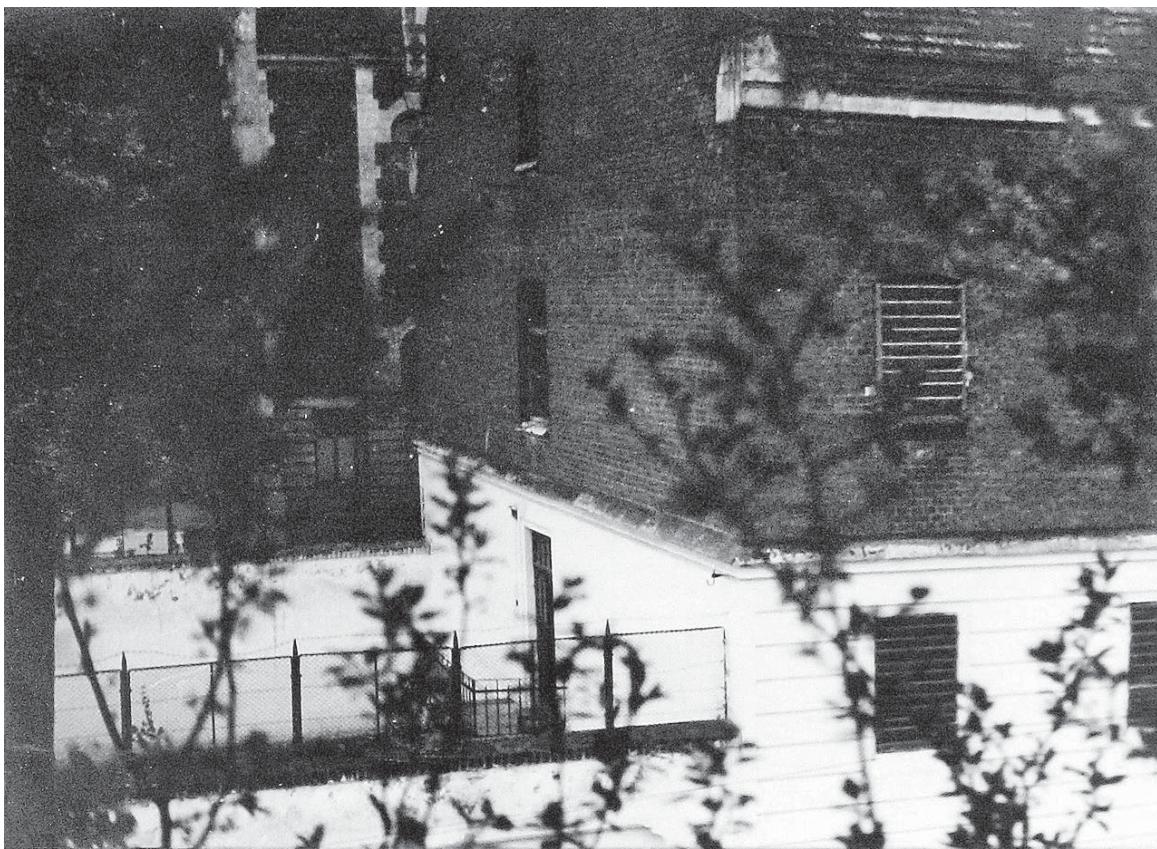
Коридор режимного корпусу

Головні ворота із внутрішньої сторони

Головні ворота із зовнішньої сторони

Двері, які виходили із режимного корпусу у прогулянковий двір

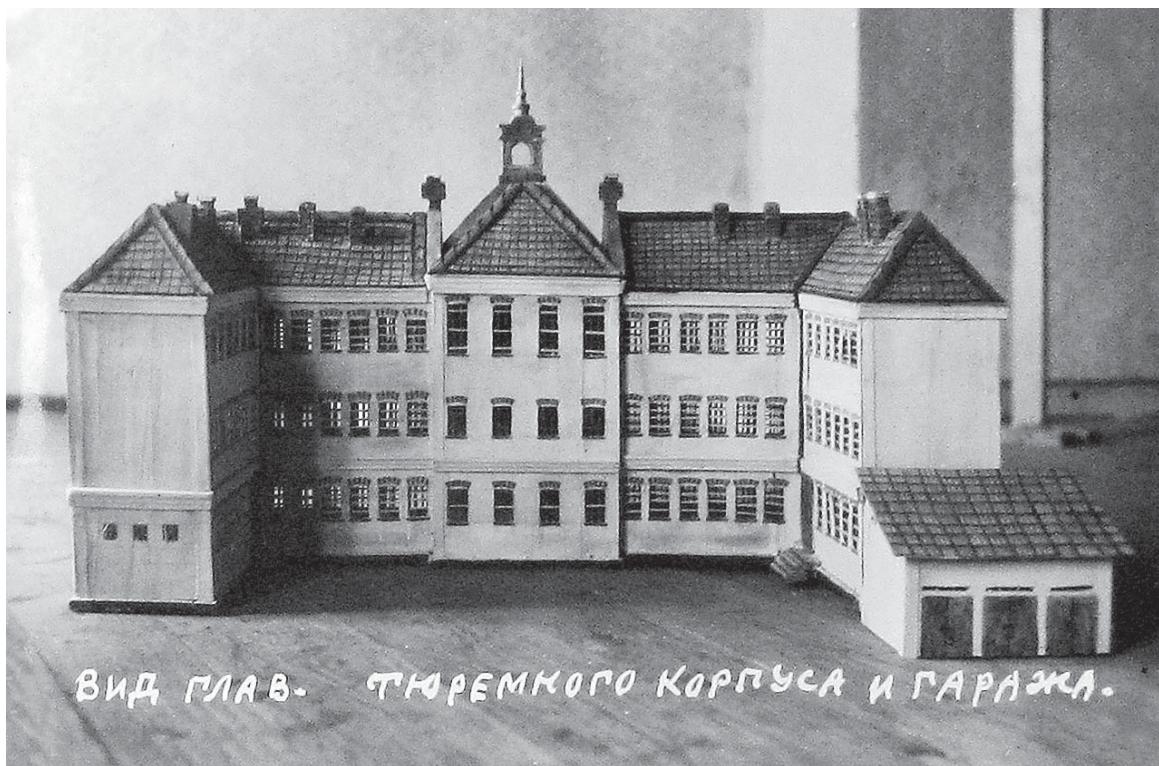

Двір внутрішньої тюрми УКДБ

Прогулянковий двір із сторони режимного двору

В'язниця м. Стрий (1953 р.)

Вид головного тюремного корпусу і гаража

Вид господарського корпусу і кухні

Вид господарського корпусу і санпропускника

Вид господарського корпусу, котельні, пральні

Вид дезокамери і бані

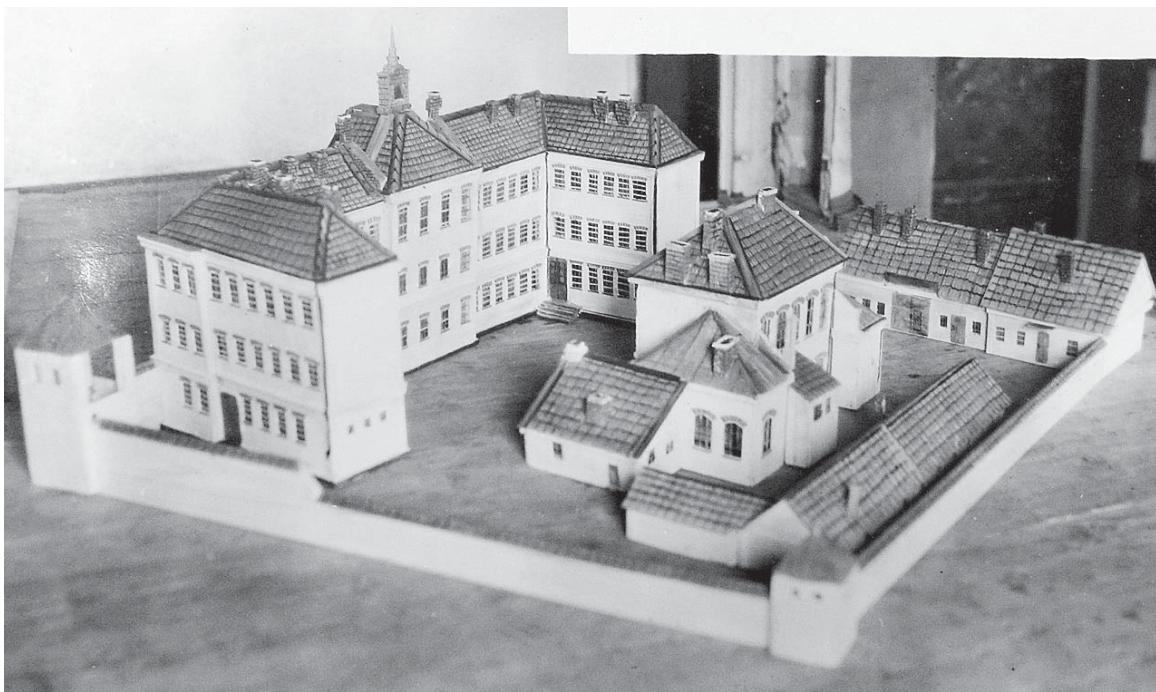
Вид тюрми із північно-східної сторони

Вид тюрми із вулиці Дзержинського

Вид тюрми із північно-західної сторони

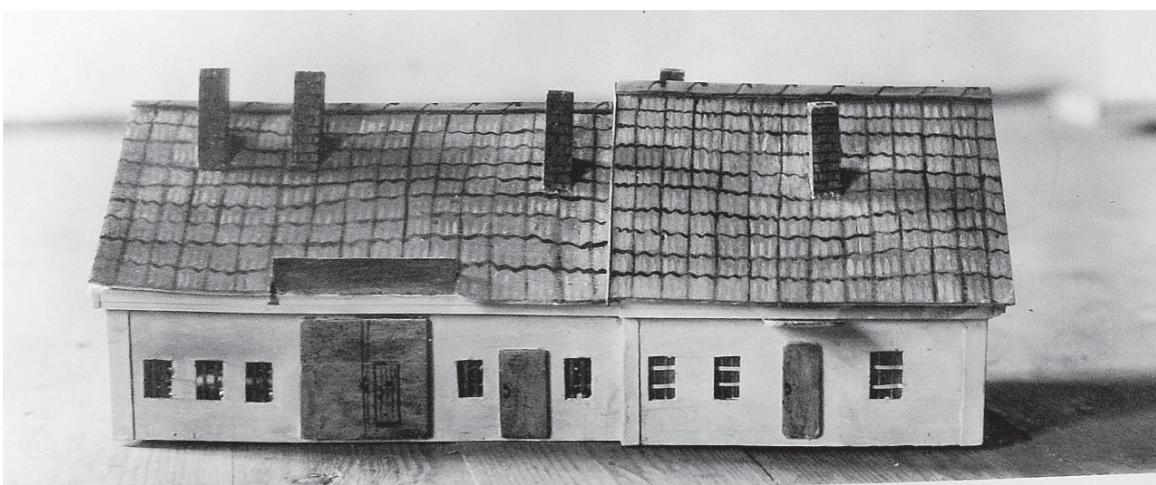

Загальний вигляд тюрми

САРАЙ, КЛАДОВАЯ, СУШИЛКА И КОНЮШНЯ.

Комора, підвал, сушарка і конюшня

Приврат і адміністративний корпус

ЛІТЕРАТУРА

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз / І. Білас. У двох книгах. Книга 2. Документи і матеріали. – К. : Либідь – Військо України, 1994. – 432 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. Книга друга. Документи та матеріали / Іван Білас. – Київ : Либідь ; Військо України, 1994. – 688 с.
3. Веденєєв Д. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950-ті роки: Монографія / Д. Веденєєв, Г. Биструхін. – К. : К.І.С., 2006. – 568 с.
4. Веденєєв Д.В. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945 – 1980-ті роки : монографія / Д.В. Веденєєв, Г.С. Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 46. – 340 арк.
6. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 736. – 75 арк.
7. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 858. – 41 арк.
8. Кентій А.В. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946 – 1956 pp.) / А.В. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.
9. Кентій А.В. Українська повстанська армія в 1944 – 1945 pp. / А.В. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.
10. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів : Добра справа, 2003. – 464 с.
11. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944 – 1945 pp. / С. Макарчук // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. – Львів, 2004. – С. 210–223.
12. Паспорт тюрми № 2 м. Стрий УВС Дрогобицької області // Архів Стрийського краєзнавчого музею «Верховина». – 38 с.
13. Русначенко А.М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А.М. Русначенко. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – 519 с.
14. Сергійчук В. Український здиг: Прикарпаття. 1939 – 1955 pp. / В. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.